

Innledning

Profesjonsbegrepet er flertydig og komplekst. Det er et honnørord, samtidig som det med tiden har endret både innhold og fasong. I denne oppgaven skal jeg gjøre rede for ulike oppfatninger av profesjonsbegrepet. Jeg vil først definere begrepet, før jeg ser nærmere på de ulike perspektivene. I denne gjennomgangen vil profesjonsetikk stå sentralt, med bakgrunn i overordnede etiske teorier. Jeg vil dessuten røre ved den omfattende debatten om profesjoners legitimitet, grunnlag og funksjon. I så måte vil debatten mellom Harald Grimen og Per Nortveidt være viktig som plattform for drøftingen. Her vil jeg blant annet se på perspektivene økonomi, empati, demokrati og autonomi, med vekt på hvordan de påvirker profesjonsutøvelse. Jeg vil også trekke inn utøvelse av skjønn som et viktig ledd i forståelsen av profesjonsutøveres hverdag. Underveis vil jeg også komme med både konstruerte og virkelige eksempler, og slik komme tettere på det komplekse profesjonsbegrepet. Til slutt samles trådene i en avslutning.

Profesjonsbegrepet

Profesjoner kan lett forveksles med yrker. Samtidig er det noe *mer* ved profesjonene, noe vi her skal se nærmere på. Vi skiller ofte mellom en tradisjonell og en moderne definisjon av profesjonsbegrepet. Tradisjonelt var profesjoner vitenskapelig baserte yrker, med krav om lang, formell og akademisk utdanning. Disse profesjonene hadde monopol på visse arbeidsoppgaver, basert på mandat fra myndighetene. Dette gav profesjonsutøverne visse privilegier, noe vi skal komme tilbake til senere. Eksempler på tradisjonelle profesjoner er prest, advokat og lege. Dette var kollegiale sammenslutninger, med en profesjonsetikk som fungerte som intern selvjustis. Også dette vil jeg komme tilbake til etter hvert.

Med tiden har profesjonsbegrepet utviklet seg. I det moderne samfunn har begrepet vokst til å bli både mer diffust og komplekst. I dag legger mange teoretikere større vekt på at profesjonene er kollegiale sammenslutninger. Grimen kaller dem organisasjoner, og poengterer at de forvalter et politisk forankret samfunnsmandat. Ut fra dette mandatet springer profesjonsetikken. Også i den tradisjonelle definisjonen er det avgjørende at profesjonene har en sertifisert kunnskap som kan læres og videreformidles, selv om kravene her er vanskeligere å rendyrke i dag. Samtidig ser vi at begrepet nå rommer flere yrker enn før. Tidligere var eksempelvis sykepleie ansett som en semi-profesjon, mens det nå er vanlig å anse yrket som en fullverdig profesjon.

Det kan være mange grunner til denne utviklingen. Samfunnets utvikling for øvrig er selvsagt viktig. Det moderne samfunn preges av individualisme, spisskompetanse og kompleksitet, noe som også gjenspeiles i profesjonene. Vi vet også at langt flere tar høyere utdanning nå enn før, noe som er av betydning dersom man legger til grunn at profesjoner skal være bygget på vitenskapelig kunnskap. Denne kompleksiteten knyttet til akademisk dannelse kan illustreres ved at eksempelvis mekanikere i tradisjonell forstand ville være å anse som et yrke, grunnet sin mangel på lang, formell og akademisk utdanning. I dag kan en mekaniker derimot gå fra fagbrevet til å ta en tung og akademisk mastergrad som gjør vedkommende til ingeniør. Er det da en profesjon? Ingeniører er kollegialt organisert, og som regel har de også en slags profesjonsetikk i form av kodekser på arbeidsplassen. Mange av dem vil nok også føle at de ivaretar et samfunnsoppdrag, eksempelvis i form av å finne olje som kan opprettholde velferdsnivået vårt. Hvorvidt dette mandatet er politisk fundert, eller utelukkende stammer fra privat næringsliv, får bli opp til andre å vurdere. Å kalle ingeniører profesjoner bryter med den tradisjonelle definisjonen, men i moderne tid må spørsmålet i det minste drøftes.

Vi skiller altså mellom en tradisjonell og en moderne definisjon av profesjonsbegrepet, der vår tids betydning har større fokus på organisering og mangfold. Sentralt i definisjonene står også profesjonenes funksjon. Talcott Parsons påpekte at profesjoners rolle var å hjelpe mennesker. Som vi skal se etter hvert er det en rekke teoretikere som kan nikke anerkjennende til dette *menneskebehandlende* synet, hvor målet er å jobbe *med* mennesker, ikke bare *for* dem. Max Weber, derimot, la vekt på at profesjonene karret til seg monopol på visse arbeidsoppgaver i samfunnet. Weber var opptatt av makt, og særlig når denne ble instrumentell. Han fryktet at mennesket skulle ende opp med å bli sjelløst og mekanisk, fanget i rasjonalitetens jernbur. I Webers øyne var

profesjonene en viktig makthaver i samfunnet, og deres rolle var derfor av stor betydning. Makt var også et sentralt tema for franskmannen Michel Foucault. Han legger til grunn et enda mer kritisk perspektiv, og hevder at profesjonene utøver sosial kontroll på vegne av borgerskapet og statens øvrige autoriteter. Uansett om man deler Foucaults syn eller ikke, så skal vi se at forvaltning av makt spiller en sentral rolle i profesjonsutøvelsen.

Som vi ser er profesjonsbegrepet vanskelig å bli helt klok på. Videre i oppgaven vil jeg legge til grunn at profesjoner er kollegiale sammenslutninger, med en profesjonsetikk og bygget på vitenskapelig kunnskap. Svært forenklet er det mulig å sammenligne profesjoner med fagforeninger, som også skal være ikke-hierarkiske kollegiale sammenslutninger. Profesjonene utfører visse oppgaver på vegne av samfunnet, men vi skal se at det ikke er opplagt hvor denne legitimiteten stammer fra. Grimen og Nortveidt har sterke meninger om akkurat den saken, noe vi kommer tilbake til i neste avsnitt. I tillegg vil jeg trekke fram *skjønn* som en viktig faktor i profesjonsbegrepet. Skjønn er resonnering om hva man bør gjøre i enkelttilfeller. Vi bruker skjønn til å handle i situasjoner med uvisshet, hvor vi har flere alternativer. Den moralske gyldigheten av dette må vurderes på bakgrunn av hvilken etisk teori man foretrekker. Dette kommer jeg tilbake til i avsnittet om etiske teorier. I mine øyne er det likevel slik at skjønn er sentralt for å forstå behovet for profesjoner. Vi vet at profesjonene bygger på kunnskap som kan læres, altså ikke ren rasjonalitet eller erfaring. Spørsmålet er da: hva skal vi med profesjoner dersom ingenting situasjoner krever skjønn? Situasjoner som ikke krever utøvelse av skjønn kan jo løses mekanisk av hvem som helst. Da vil det ikke være noen grunn til å utdanne profesjonstutøvere og gi disse mandat til å håndtere visse samfunnsoppdrag. Grunnen til at vi går til legen, er jo at legen er mer kompetent til å håndtere medisinske skavanker enn oss selv. Vi legger en liten del av vårt liv i legens hender, som Løgstrup ville sagt, med tiltro og tillit til at vedkommende har snøring på medisin. Når vi så oppsøker en profesjonsutøver, er vi med andre ord helt avhengige av at vedkommende baserer sin virksomhet på gyldig profesjonsetikk.

Hva er profesjonsetikk?

Alle profesjoner må ha en profesjonsetikk. Denne fungerer som en intern selvkontroll. Grimen kaller det en *kodeks*, bestående av normer og verdier for profesjonsutøvelse. Ettersom profesjonene forvalter oppgaver på vegne av samfunnet, er en slik form for etisk veiledning helt nødvendig. Både for at brukerne skal kunne stole på profesjonsutøverne - og få best mulig kvalitet - og for at profesjonenes legitimitet og omdømme ikke skal bli svekket av "kvakksalvere" og uetiske utøvere. Fra omdømmeteorien vet vi at det finnes et forventningsgap: man må holde det man lover. Hvis ikke brukernes forventninger tilfredsstilles, vil det gå på bekostning av profesjonens omdømme. Dersom en pasient får piller av legen, med løfter om umiddelbar smertelindring, vil det gå hardt ut over legens omdømme dersom pillene i stedet forverrer smertene.

Når vi snakker om profesjonsetikk og intern selvkontroll, er det naturlig å kaste et blikk på journalistikken. Samtidig er dette blikket litt dristig, siden journalistikk er i grenseland for hva som kan kalles en profesjon. Journalistikken har en profesjonsetikk og er en kollegial sammenslutning, men det er ikke en beskyttet tittel som krever sertifisering eller en formell utdanning. Ei heller har journalister enerett på arbeidsoppgavene sine. I vår tid kan hvem som helst kalle seg journalist. Det gjør at faget ikke uten videre kan smykke seg med profesjonsstatus. Til deres forsvar kan vi si at "ekte" journalister gjerne er med i Norsk Journalistlag, og at de har en indre selvjustis i form av Vær Varsom-plakaten, Redaktørplakaten, Tekstreklameplakaten og Pressens Faglige Utvalg (PFU). Det journalistikken også har - eller i hvert fall påberoper seg - er et samfunnsoppdrag. Vi vet at Grimen legger samfunnsoppdraget til grunn for profesjonsetikk. I så måte er det sannsynlig at Grimen vil gi tommelen opp til journalistikk som en egen profesjon. Hans forskerkollega Nortveidt derimot, hevder at det er etikken som må ligge til grunn for samfunnsoppdraget. Han mener at profesjoner er basert på omsorg og empati. De er *menneskebeholdende*, for å låne et begrep fra Svein Åge Christoffersen. Siden journalistikken utformet sin profesjonsetikk (VVP osv.) på bakgrunn av samfunnsoppdraget, kan det stilles spørsmålsteget ved hvorvidt Nortveidt vil karakterisere journalistikk som en profesjon eller ikke. Dette blir selvsagt spekulasjoner, men det viser med tydelighet at debatten kan angripes fra ulike vinkler, basert på hvilket perspektiv man legger til grunn.

Fra Nortveidts fokus på empati kan vi også trekke paralleller til Knud E. Løgstrup, og hans nærhetsetiske teorier. Der Grimen reiser det politiske samfunnsmandatet som profesjonsetikkens grunnmur, vil Nortveidt flytte fokus til relasjonene som oppstår når profesjonsutøvere og pasienter/klienter/brukere møtes. Nortveidt hevder at slike møter skjer ansikt til ansikt, samtidig som de er handlingsorienterte og saklig formidlet. Brukeren kommer fordi profesjonsutøveren har en kompetanse som vedkommende har bruk for. Det oppstår dermed en assymetrisk relasjon, noe profesjonsutøveren må være svært oppmerksom på. Nevnte Løgstrup, som er en nærhetsetisk gallionsfigur, utformet den etiske fordringen. Denne slår fast at profesjonsutøvere alltid skal bruke sin makt til Den Andres beste. Profesjonsutøvere har visse privilegier, og gjennom sin status gis de tilgang til den andres *urørlighetssone*. Urørlighetssonen er et uttrykk for menneskets sårbarhet. I det daglige holder vi oss unna dette ømme punktet. Det gjør vi blant annet ved å skille mellom den andres grunner og motiver. Vi vokter oss for å angripe andres bakenforliggende motiver, og fokuserer i stedet på deres argumenter/grunner. For når vi først angriper motivene, snakker vi ikke lenger *til* personen, men *om* vedkommende. I hverdagen har vi heldigvis en *åndelig bluferdighet* som holder oss i sjakk. Problemer kan derimot oppstå dersom vi mister vår *sinnreserve*, for eksempel når vi mister besinnelsen. Da ligger urørlighetssonen åpen. Løgstrup påpeker også at vi er pliktet til å ta vare på den andres livsmot. Noe av det samme hevdet Peter Levinas, som fokuserte på Den Andres ansikt som en inngang til sårbarhet og omsorg. Det minner ikke så rent lite om sosiologen Erving Goffmans teorier, hvor han blant annet fokuserte på hvordan vi forsøker å bevare både eget og andre ansikt i sosial interaksjon. Å tape ansikt anses da som noe nedverdiggende, men også som et tegn på den sårbarheten som også Løgstrup beskriver.

Alt dette peker mot betydningen av empati og omsorg som viktige egenskaper for profesjonsutøvere. Samtidig illustrerer det ikke bare omsorg, men også *avhengighet*. Vi er avhengige av andre for å klare oss gjennom livets ulike faser. Som vi ser er Løgstrup opptatt av relasjoner. Nærhetsetikken er ontologisk, det vil si at den er opptatt av selve betingelsene for livet og tilværelsen. Profesjonsutøveren, som gjennom sin status får tilgang til andres urørlighetssoner, blir dermed en viktig aktør. Det er derimot ikke gitt at profesjonsutøvelse er tuftet på nærhetsetikk, slik Løgstrup, Nortveidt, Christoffersen og andre skulle ønske. Av den grunn vil jeg gi en kort redegjørelse for de viktigste etiske teoriene, slik at disse deretter kan anvendes i drøftingen av profesjoners funksjon og grunnlag i det moderne samfunn.

Sentrale etiske teorier

Vi har fem sentrale etiske teorier. *Nærhetsetikken*, med sitt fokus på å gjøre det ansvarlige, er allerede presentert. Målet der er som sagt å handle til den andres beste, i tråd med Løgstrups tanker om urørlighetssonen, livsmotet og det etiske fordringen. Nærhetsetikken er forholdsvis ny, i hvert fall sammenlignet med de klassiske etiske teoriene: pliktetikk, nytteetikk og dydsetikk. I tillegg har vi diskursetikken.

Pliktetikk er en deontologisk teori, utviklet av Immanuel Kant. Teoriens mål er til enhver tid å gjøre det rette, uavhengig av konsekvenser. Kant utformet *det kategoriske imperativ*, som en retningslinje når individet står ovenfor moralske valg. Det kategoriske imperativ slår fast at man kun skal utføre handlinger man vil skal kunne bli allmenngyldige lover. I tillegg sier Kant at mennesket aldri skal brukes som et middel - kun som et mål i seg selv. Sentralt i disse grunnsetningene er troen på at mennesket er autonomt. Kant beskriver mennesker som rasjonelle vesener, som evner å ta moralske valg på egenhånd. Det er dette som skiller oss fra dyrene, som handler på instinkt. Kant delte våre moralske handlinger i tre kategorier, her fra øverst til nederst: handling, maksime og lov. Maksimer er viktige grunnsetninger i livene våre, som for eksempel *jeg skal ikke lyve*, eller *det er galt å drepe*. Kant trodde nemlig at det fantes moralske normer som var universalt gyldige. Dette står i sterk kontrast til nytteetikken, som legger vekt på konsekvenser og å maksimere velferd.

Nytteetikkens viktigste teoretikere er David Hume, Jeremy Bentham og John Stuart Mill. Teorien vokste frem i en tid preget av uro, nemlig i perioden rundt den franske revolusjon, den amerikanske grunnlovens opprinnelse, og den industrielle revolusjon. Teorien drog dermed med seg flere kapitalistiske og velferdssøkende trekk. Dens hovedtanke er at man alltid skal velge den handlingen

som gir mest mulig glede for flest mulig mennesker. Teorien er dermed hedonistisk, i den forstand at nytelse anses som det ytterste godet. Den er også teleologisk, noe som betyr at den er opptatt av handlingers konsekvenser og å produsere velferd. I forbindelse med profesjonsteori er nytteetikken sterkt knyttet til blant annet New Public Management, et fenomen jeg kommer tilbake til senere.

Den tredje klassiske etiske teorien er *dydsetikken*. Denne stammer fra antikken, og ble skapt av Aristoteles. Hans elev Platon var senere med på å videreutvikle teorien, som anses som teleologisk i den forstand at målet er det gode liv. Dydsetikken er nemlig opptatt av å gjøre det gode. Aristoteles hevdet at gode handlinger gir et lykkelig liv. Og det gode handlinger kommer fra gode dyder. Dyder er et komplekst begrep, men kan noe forenklet karakteriseres som vanemessige karaktertrekk. At de er vanemessige vil si at de må være autentiske, i den forstand at man ikke kan late som om man er modig eller omsorgsfull. Aristoteles selv bruker også betegnelsen *tilstand* om dydene. De er demed noe mer enn bare egenskaper eller ferdigheter. Mot, omsorg, tålmodighet og måtehold er eksempler på typiske dyder. Hvordan disse skal brukes, sier teorien mindre om. Men Aristoteles var opptatt av praktisk klokskap i relasjoner, noe som kan gi assosiasjoner både til nærhetsetikkens fokus på empati og omsorg, og diskursetikkens fokus på samhandling.

Diskursetikken forbindes mest med Jürgen Habermas. Diskursetikken er deontologisk, og dens mål er å komme frem til akseptable allmenngyldige normer for moralsk handling. Dette skal skje gjennom samhandling. Poenget er at alle berørte parter skal få ytre sin mening. Dette henger tett sammen med det deliberative demokratiet. Habermas trakk frem menneskets kommunikative rasjonalitet. Han mente at vi er i stand til å handle kommunikativt, i stedet for å prioritere instrumentelle handlinger. Slik er diskursetikkens fokus på dialog en sterk kontrast til paternalisme. Den er prosessuell - mer fremgangsmåte enn fasit. I profesjonsteoretisk forstand knyttes diskursetikken gjerne til tanker om demokrati og medborgerskap gjennom deliberasjon, med Dzur og Eriksen som to viktige teoretikere.

Sentrale perspektiver på profesjonsutøvelse

Det er mange innfallsvinkler til en debatt om profesjoner. Vi har allerede vært innom flere av dem, med profesjonsetikken som en nøkkelfaktor. Når jeg nå ønsker å grave dypere i de ulike perspektivene, skjer det vel vitende om at landskapet er både kupert og langstrakt. Det er med andre ord lett å gå seg vill. I stor grad skyldes dette graden av paralleller og koblinger. Verken profesjonsteori eller etikk kan sies å være fagfelt som dyrker enkelthet og to streker under svarene.

Kravet om profesjonsetikk er en konstant faktor i debatten om profesjoners grunnlag og gyldighet. Kravene til utdanning, organisering og praktisk utøvelse varierer i større grad, men profesjonsetikken må være til stede. Av den grunn anser jeg dette som en fruktbar inngang til fagfeltet. Profesjonsetikk er ikke bare avgjørende for selve profesjonsutøvelsen, men dessuten helt sentralt i profesjoners definisjon av seg selv, samt i legitimeringen av deres eksistens. Denne erkjennelsen gjenspeiles også i vårt pensum, som har et overveiende fokus på profesjonsetikkens rolle, med flere perspektiver og debatter omkring dette.

Sentralt i det profesjonsetiske landskapet står debatten om autonomi vs. empati. Skal profesjonsutøvere respektere brukerens autonomi for enhver pris, eller skal man tilstrebe velgjørenhet i form av å handle til brukerens beste? Spørsmålet er ikke enkelt. Velgjørenhet på denne måten aktualiserer umiddelbart debatten rundt paternalisme. Paternalisme vil si at A vet bedre (eller hevder å vite bedre) hva som er best for B. Vi kan skille mellom hard og myk paternalisme. Myk paternalisme vil si at A tar valg for B, fordi B er helt eller delvis inkompetent til å ta valget selv. Ved hard paternalisme derimot, tar A valget på vegne av B, til tross for at B er kompetent til å handle på egen hånd. Hard paternalisme innebærer dermed ofte en maktbruk som overstyrer B's egne ønsker.

Vanligvis er det tre kilder til paternalisme: alder, kompetanse eller erfaring. Dersom vi tenker oss et legekontor, er det enkelt å se for seg situasjoner hvor spørsmålet om paternalisme bringes på banen. Si for eksempel at legen (A) får inn en ung person (B) som er i ferd med å dø etter å ha vært involvert i en bilulykke. B trenger å få tilført nytt blod, men det viser seg at B tilhører Jehovas vitner. Legen vil selvsagt anbefale medisinsk bistand og nytt blod, mens B's foreldre vil nekte med grunnlag i deres religiøse overbevisning. Legen har kompetansen og erfaringen på sin side, uten at det nødvendigvis

gir ham rett til å opptre paternalistiske overfor pasienten eller foreldrene. Eksempelet er klassisk, og vi vet at dilemmaet er vanskelig. Hvilken etisk teori legen legger til grunn for sin profesjonstuøvelse, vil i mange tilfeller være avgjørende. Eksempelet over er selvsagt noe forenklet. I realiteten finnes det flere elementer som innskrenker legens bruk av skjønn. For eksempel er det lover og retningslinjer som regulerer en stor del legens valg. Dersom pasientene i eksempelet over er under 18 år, vet vi at han er umyndig, slik at valget tilfaller foreldrene. Da er legen tvunget til å følge denne profesjonsetiske kodeksen, uavhengig av sin personlige overbevisning.

Christoffersen peker på innskrenket spillerom for skjønn som et problem ved profesjonsutøvelse i den moderne verden. Det finnes rett og slett for mange momenter som begrenser profesjonsutøveres mulighet til å utøve skjønn og dømmekraft. Jeg vet eksempelvis om mange lærere som kan skrive under på dette. De forteller om arbeidsdager fulle av pålagte møter, skjema, plikter og påbud, noe som går på bekostning av deres autonomi og rom for skjønnsutøvelse. Når KS i sommer ønsket å innføre tvunget arbeidstid, ble det tolket som et urimelig forsøk på å innskrenke profesjonsgruppens autonomi. Lærerne gikk derfor ut i streik for å sikre seg rettigheter de mener å ha krav på i kraft av å være profesjonsutøvere. Da viste de samtidig sin styrke som en kollegial sammenslutning. Eksempelet bringer oss videre til en av de helt sentrale profesjonsdebattene i det moderne samfunn. Vi har allerede nevnt perspektivene autonomi og empati, men i tillegg er det mange som forfekter et økonomi-perspektiv. Dette bygger på effektivisering og nytteetikk, og forbindes ofte med organisasjonsformen New Public Management. Der empati vektlegger omsorg og nærhetsetikk, og autonomi knyttes til pliktetikk, vil et økonomisk perspektiv legge nytteetikk til grunn for profesjonsutøvelse.

New Public Management (NPM) er en organisasjonsform med opphav i privat sektor. Når den nå etter hvert har blitt mer eller mindre implementert i offentlig sektor, er det ikke uten misnøye fra mange hold. NPM vektlegger effektivisering, kontroll og maskimering av goder, noe mange mener kommer i konflikt med sentrale verdier for offentlig styring og profesjonsutøvelse. Blant kritikerne er Arne Johan Vetlesen, som hevder at NPM setter empatien under press. Vetlesen og frykter at styringsformer som NPM skal ta knekken på omsorgen som offentlig sektor er avhengig av. Omsorg er gulvet i livene våre, sier Vetlesen, og bekjenner dermed sin forkjærlighet for nærhetsetikk. NPM med sine kontrollverktøy og innsparinger, gir i følge Vetlesen ikke rom for etisk holdbar profesjonsutøvelse. Svein Åge Christoffersen slutter seg til dette, og hevder at det ikke bare er *hva* som skjer i offentlig sektor som betyr noe - det er også viktig *hvordan* disse handlingene utføres.

Til dette vil nok tilhengere av NPM svare med å henvise til "demokratiets sorte hull". Frontlinjebyråkrater og skjønnsbasert handling i første linje er nemlig svært vanskelig å kontrollere. NPM kan synes å mangle tillit til disse, og vil innføre tiltak for å kontrollere mest mulig. I offentlig sektor er resultatet ofte grep som konkurranseutsetting, prispressing og anbudsrunder. For brukerne skal det bety større autonomi, og flere valgalternativer. Fru Blom skal selv få velge om hun vil besøke lege A eller lege B. Kritikerne av NPM vil si at dette er å gamble med folks livsmot. Lege A har nemlig vært fru Bloms fastlege i 20 år, og tillit er avgjørende når man beveger seg inn i andres urørighetssoner. Lege B har kanskje billigere timepris, men det er ikke sikkert at han vet å ta vare på livsmotet hennes på samme måte. Selv om profesjonsetikken i utgangspunktet er felles for legene som kollegial sammenslutning, er det mange faktorer som spiller inn i ansikt til ansikt-relasjoner som dette. Fra et empatisk perspektiv vil dette økonomiske nytte- og effektivitetsperspektivet være svært kritikkverdige. Og selv om NPM innbyr til valgfrihet for kundene (som tidligere var pasienter...), så vil også autonomi-perspektivet være kritiske til NPM. Autonomi-perspektivet, tuftet på pliktetikk, vil nemlig kritisere NPM for å innskrenke individets frihet, i form av økt kontroll og innskrenket rasjonalitet. Den kapitalistiske valgfriheten NPM inviterer til, vil i så måte være på et mer overfladisk nivå enn den autonomien som Kant bygget sine ideer på.

Mer åpenhet - mer demokrati?

Så langt har vi beveget oss inn på perspektiver som økonomi, empati og autonomi. Men i senere tid er det flere som mener at et fjerde perspektiv bør innlemmes i debatten profesjonsutøvelse. Albert Dzur er blant de som hevder at *demokrati* bør være målet for profesjonsutøvere. I sin bok

"Democratic Professionalism" tar han til orde for å dyrke demokratisk profesjonsutøvelse, slik at profesjonelle kan fasilitere for mer demokrati i samfunnet. Sentralt her er Habermas' diskursetikk, samt en tro på det deliberative demokrati og kollaborasjon. Dzur er bekymret for at profesjonelle blir stadig lengre unna befolkningen, og han foreslår derfor ulike tiltak som kan gjøres for at profesjonell kan gjenvinne sin legitimitet, og samtidig bidra til et mer demokratisk samfunn. Dzur får støtte fra blant andre pensumforfatter Erik Oddvar Eriksen, som påpeker at folket er kilden til legitimitet. Åpen, upartisk og tvangsfri dialog, slik Habermas presenterer, er derfor nøkkelen til et deliberativt og velfungerende demokrati. Som demokratiske profesjonsutøvere har vi både mulighet og plikt til å bidra til empowerment og styrket medborgerskap for samfunnets øvrige individer.

Når det snakkes om demokratisk profesjonsutøvelse og deliberativt demokrati, må spørsmål reises om hvorvidt dette er realistisk eller bare normativ ønsketenkning. Dzur mener det er realistisk å kreve at alle berørte parter skal komme til ordet i en hver debatt. Tilhengere av NPM vil i alle fall avfeie dette, siden en slik praksis både vil være tidkrevende, kostbart og ineffektivt.

Journalistens dilemma

La oss ta et eksempel for å tydeliggjøre de fire perspektivene som er skissert over: En lokalavis sliter med fallende annonseinntekter og frafall av lesere. Omdømmet er synkende og stemningen internt i redaksjonen er laber. Den unge og fremadstormende journalisten Erik jobber med en spennende sak, men er foreløpig ganske hemmelighetsfull om innholdet og bakgrunnen for saken. Resten av redaksjonene håper at denne saken kan bli et trumfkort i arbeidet med å snu situasjonen til det bedre. En annen journalist, Nora, kommer ved en tilfeldighet over noen av Eriks arbeidsnotater. Basert på dette, og en kjapp telefon til en av Eriks kilder i saken, viser det seg at Erik har ignorert flere av punktene i Vær Varsom-plakaten. Særlig gjelder dette hensynet til kildene. Det er dessuten et spørsmål om hvorvidt kildene i det hele tatt er beslutningsdyktige, grunnet rusebruk. Nå blir Nora sittende med et dilemma: skal hun fortelle om dette på redaksjonens morgenmøte, eller skal hun la være? Dersom hun lar være, kan det tenkes at artikkelen blir en kjempesuksess, slik at avisen får en sårt etterlengtet opptur. Dersom hun sier ifra, vil saken mest sannsynlig bli henlagt. En henleggelse vil nok gjøre Erik sur, men det kan også spare dem for en eventuell PFU-dom og ytterligere svekket omdømme dersom noen andre kommer på sporet av overtrampene. I verste fall kan saken også havne i rettsvesenet. Så hva skal hun gjøre? Skal hun *varsle* om den kritikkverdige handlingen, eller se gjennom fingrene og håpe at det kommer flest til gode?

Dersom vi legger et autonomi-perspektiv til grunn, med pliktetikk profesjonsetisk ideal, er saken klar: da må hun si ifra, siden det er galt å lyve. Dersom Nora baserer seg på et empati-perspektiv, må hun ta hensyn til den etiske fordringen. Svaret er likvel uklart, siden det er mange relasjoner i sving. Som profesjonsutøver (hvis vi sier at journalist er en profesjon) er hun da pliktet til å bruke sin makt til andres beste, noe som taler for å stoppe saken. Samtidig er det en fare for at hun kan bli oppfattet som paternalistisk, dersom hun overstyrer Eriks ønske om å dele detaljer om artikkelen. Siden Erik så vidt vi vet er en beslutningsdyktig mann, vil dette være å anse som hard paternalisme. Selv om det muligens er normativt gyldig i et nærhetsetisk perspektiv, vet vi at slik oppførsel ikke alltid er populært. I et økonomisk og nytteetisk perspektiv derimot, må Nora vurdere alternativene sine med tanke på hva som gir mest mulig nytte for flest mulig. Dersom vi legger til grunn at saken kan komme på trykk uten å bli klaget inn til PFU, vil dette være et alternativ som gir nytte til mange - trolig til flere enn de som eventuelt vil føle seg trampet på i artikkelen. Til sist, i et demokratisk perspektiv, vil Noras mest naturlige valg være å diskutere saken med alle berørte parter. Sannsynligheten er da stor for at artikkelen skrinlegges, men da er i alle fall samtlige parter hørt i en åpen og fri dialog.

Eksempelet over gir få svar, men det viser verdien av å ha en profesjonsetikk. En tydelig kodeks og intern selvkontroll er helt nødvendig. Når det gjelder journalistikk, ser vi sjelden at medier dømmes for rettslige overtramp. Ofte ser vi at det felles dommer i PFU. Det har å gjøre med pressens samfunnsoppdrag. Mediene er helt avhengige av å kunne utføre sin profesjon som vaktbikkje og den fjerde statsmakt med legitimitet i folket. Dersom det ikke var aksept for medienes samfunnsoppdrag, er det lite trolig at folk flest ville ha funnet seg i å bli gjenstand for kritisk journalistikk. Dette bringer oss tilbake til innledningen, og den høna og egget-lignende debatten mellom Grimen vs. Nortveidt.

Avslutning

I mine øyne er profesjonsetikk og profesjoners legitimitet fullstendig sammenflettet, så tett at det er vanskelig å si hva som ligger underst. Ei heller vil jeg forsøke å komme med bastante konklusjoner eller fasitsvar. Hvorvidt man foretrekker økonomi, autonomi, empati eller demokrati, er like individuelt som om man er kristen, muslim, buddhist eller jøde (uten sammenligning for øvrig!). Hvordan man definerer profesjoner, er avhengig av hvilke briller man har på seg. Gjennom mine briller er profesjoner kollegiale sammenslutninger med et samfunnsoppdrag og en profesjonsetikk. Disse er bygget på en form for vitenskapelig og overførbar kunnskap, uten at lang, formell og akademisk utdanning nødvendigvis er et krav. Ei heller må de ha monopol på markedet lenger. I tillegg anser jeg skjønn som en sentral del av profesjonsutøvelsen. Samtidig vet jeg at flere vil være uenige i denne definisjonen, og heller legge større vekt på andre elementer. Jeg vil eksempelvis definere journalister som profesjonsutøvere, selv om mange nok vil putte dem i semi-profesjonssekken. Noen, som Christoffersen og Parsons, vil nok også legge større vekt på at profesjoner er menneskebeholdende. Nortveidt vektlegger empatien som grunnlag for all profesjonstutøvelse, mens Foucault og Weber vil peke på ulike maktaspekter.

Gjennomgangen viser med tydelighet et profesjonsbegrepet er flertydig og komplekst. Det er et honnørord, med konnotasjoner som fortsatt sender tankene våre i retning klassiske profesjoner som prest, lege eller advokat. I dag har stadig flere yrker og semi-profesjoner tatt steget til å bli fullverdige profesjoner. Når jeg sier det slik, insinuerer det at det fortsatt er forskjell på yrke og profesjon, selv om ikke alle enes om hva den forskjellen faktisk består i. Profesjonenes utfordring i tiden som kommer, er å beholde sin legitimitet i et stadig mer mangfoldig og komplekst samfunn. Individualisering og ny teknologi er blant faktorene som stiller profesjonene overfor stadig nye problemstillinger. Dzur peker på utdanningen som avgjørende for å skape dyktige og demokratiske profesjonsutøvere. Selv om man ikke nødvendigvis deler hans tanker om et demokratisk ideal, er det enkelt å enes om at profesjonene må foredles og fornyes gjennom en kunnskapsbasert dannelsesprosess.